

Het archief van Frans Buyens

Sofie Vrielynck, Amsab-ISG

Frans Buyens was een veelzijdig en geëngageerd kunstenaar. Hem in één woord typeren lukt daarom niet. Hij was vooral bekend door zijn films en documentaires, maar daarnaast schreef hij ook boeken en poëzie en richtte hij kunstgenootschappen en satirisch theater op. Hij groeide op in een socialistisch milieu in Temse en was op alle vlakken een autodidact. Zijn archief en dat van zijn partner Lydia Chagoll werd in 2005 overgedragen aan Amsab-ISG.

Frans Buyens werd geboren op 2 februari 1924 in Temse, als oudste van twee zonen. Hij groeide op in een socialistisch arbeidersmilieu. Over zijn kinderjaren schreef hij in zijn autobiografie, *Een jongen uit 't Foort*.¹ Buyens was een begaafde leerling, hij spendeerde veel tijd in de Karl Marxbibliotheek van het volkshuis. In de socialistische harmonie Willen is Kunnen speelde hij piccolo en hij voetbalde bij SK Temse. Dankzij een studiebeurs van het Fonds der Meestbegaafden kon hij naar het secundair onderwijs. Omdat zijn ouders het niet breed hadden, onderbrak hij zijn opleiding en ging hij van 1938 tot 1940 als bediende werken bij de socialistische metaalvakbond. Ondanks de oorlog behaalde hij in juni 1941 zijn diploma

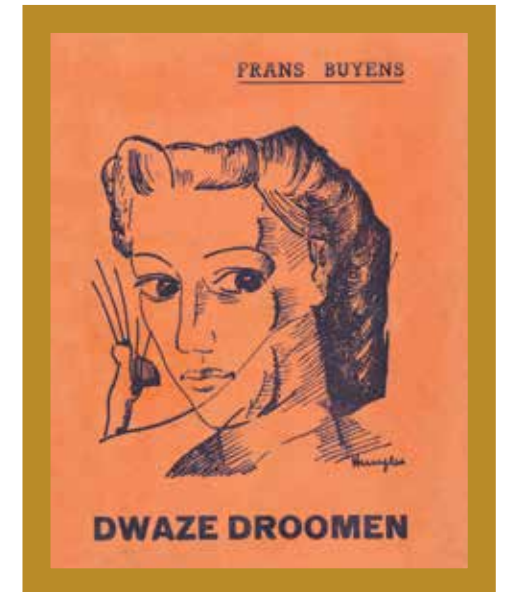
Frans Buyens tijdens de opnames van een film in Oost-Duitsland, jaren 1960. (Amsab-ISG, Gent)

lager middelbaar. Van november 1941 tot december 1944 werkte Buyens op de Boelwerf in Temse. Van daaruit werkte hij actief mee in het verzet. Hij dook op het einde van de oorlog even onder bij beeldhouwer Karel Aubroeck. Na de Bevrijding was hij bij het verzet verantwoordelijk voor de controle op de collaborateurs. Hij was zwaar ontgoocheld over het verzetsverhaal na de oorlog, met als gevolg dat hij jaren later de officiële erkenning als verzetsstrijder weigerde. Intussen was hij in december 1944 getrouwd met Hélène Cant, met wie hij een dochter kreeg. In 1941 had hij ook al een eerste boekje uitgegeven, *Dwaze Droomen*. Na de oorlog werd Buyens weer vakbondsbediende in Temse. Daarna oefende hij heel diverse beroepen uit, van opvoeder tot boekenverkoper. Toen hij in 1946 het aanbod kreeg om propagandist te worden van de *Volksgazet*, verhuisde hij met zijn gezin naar Antwerpen. Tussendoor vierde hij zijn culturele passies bot op het vlak van literatuur en toneel. In 1948 stichtte hij *Voorpost*, een links cultureel tijdschrift.

In 1950 startte hij met De Nevelvlek, een culturele vereniging, maar na interne strubbelingen hield hij daar al na enkele maanden mee op. Daarop richtte hij het kunstgenootschap Pompei op. Twee jaar later startte hij met De Koperen Haan, een satirisch theater, maar om gezondheidsredenen hield hij daar al na één seizoen mee op. In 1956 richtte hij *De Satan* op, een satirisch politiek tijdschrift waarvan er zestien nummers verschenen. Ondertussen was hij literair doorgebroken met essays over Achilles Mussche, Andreas Latzko ... Hij debuteerde als romanschrijver in 1957 met *Na ons de monsters*, een sciencefictionroman.

Op de Wereldtentoonstelling van 1958 in Brussel kwam Buyens als vertegenwoordiger van een producent van elektronische microscopen toevallig in contact met medewerkers van de Belgische Omroeporganisatie. Dat betekende de start van zijn filmcarrière. Hij begon als freelance-medewerker aan het Nationaal Instituut voor de Radio-Omroep (NIR). Zijn eerste documentaire, *Glimlach moeder*, over het nut van de mutualiteiten, dateert uit 1958. Vanaf 1960 werkte hij als onafhankelijk cineast en producent. Internationale erkenning kreeg hij een jaar later met *Vechten voor onze rechten*, een kroniek van de staking tegen de Eenheidswet. Gedurende de volgende jaren maakte hij verschillende sociale en artistieke documentaires, speelfilms en reportages. Tussendoor schreef hij boeken, essays, cultuursprookjes en toneelstukken, maar die werden minder bekend.

Naast regisseur, producent en scenarist was Frans Buyens gedelegeerd bestuurder van Iris Films Dacapo (1959-1984) en later van Films Lyda (1975-2004). Van 1963 tot 1971 was hij docent film aan het Hoger Rijkstechnisch Instituut voor Toneel en Cultuurspreiding (RITCS, de voorloper van

Cover van het boekje *Dwaze Droomen*. (Amsab-ISG, Gent)

het huidige RITS). Samen met de socialist Willy Calewaert richtte hij in 1971 Dacapo op, een onderneming voor muziekdistributie, die een jaar later al op de fles ging. In die periode gingen Buyens en zijn vrouw Hélène uit elkaar.

In 1973 vroeg Frans Buyens aan Lydia Chagoll, een gerenommeerde choreografe en danspedagoge, om een choreografie uit te werken voor de fictiefilm *Waar de vogeltjes hoesten*. Tijdens het filmen vroeg hij haar zijn regieassistente te worden. Twee zielsverwanten vonden elkaar. De ontmoeting was voor beiden een ommekeer, zowel in hun persoonlijk leven als in hun artistieke ontwikkeling. Een jaar later woonden ze samen en werden ze ook een filmkoppel. Meestal assisteerde Chagoll, maar soms was het ook andersom, zoals bij het internationaal goed onthaalde *In naam van de Führer*. Samen brachten ze – meestal in eigen beheer en

CONSTRUCTIEPLAN	F.M.	CONSTRUCTIEPLAN
□/▲	66 NERIEK-INGEING	2
□/▲	DEERDE + KAPITELING	2
□/▲	DE LAATSTE MAN	2
□/▲	DE PASSEN ENES MENSCHEN	4
□/▲	FAIT-DIVERS	6
□/▲	GETESKE FILM	9
□/▲	KAPITALISTEN	3
□/▲	SEX-STUD	6
□/▲	APOCALYPSE	3

Constructieplan van Buyens' film over Frans Masereel. (Amsab-ISG, Gent)

op eigen risico – verschillende films en documentaires uit waarin engagement, onrecht, verdraagzaamheid en strijd tegen het nazisme een rode draad vormden. Beiden bleven ook schrijven. Zo verscheen in 1985 Buyens' autobiografische familiekroniek *Ze is minder dood dan de anderen*, over de dood van zijn broer en zijn ouders. Het boek is een pleidooi voor euthanasie en werd zes jaar later verfilmd. Frans werd lid van de vzw Recht op Waardig Sterven. *Tango Tango*, een film uit 1993 met 21 mentaal gehandicapten in de hoofdrol, was de eerste film die het koppel maakte van het eerste concept tot en met de distributie. Zowel *Tango Tango* als *Ze is minder dood dan de anderen* wonnen diverse filmprijzen en in diverse retrospectieven werd hulde gebracht aan Buyens.

Zijn gezondheid werd intussen op de proef gesteld. Hij had chronische rugpijn en in de zomer van 1997 werd hij blind aan zijn rechteroog. Het belemmerde hem niet aan nieuwe projecten te werken. In 2004 hielp hij mee aan het literaire tijdschrift *Kruispunt*, dat voor zijn 80e verjaardag een speciale editie uitbracht², en aan de viering van het Frans Buyens-jaar in Temse op 20 februari van dat jaar. Enkele maanden later, op 24 mei, werd hij getroffen door een beroerte. Hij beseftte dat de schade onherstelbaar was en consequent aan zijn levenswijze koos hij voor euthanasie – dat had hij testamentair vastgelegd. Hij schonk zijn lichaam aan de wetenschap. Het nieuws mocht pas een week later bekendgemaakt worden.

Het archief

Het archief van Frans Buyens werd in 2005 in depot gegeven door zijn weduwe, Lydia Chagoll. Bij een eerste doorlichting bleek dat het ook materiaal bevatte uit haar archief. De stukken over haar verleden als ballerina en danseres – dus voor haar ontmoeting met Buyens – werden afgezonderd en apart beschreven in een inventaris. Alle overige materiaal werd ondergebracht in het archief van Buyens, omdat het zo vervlochten is met elkaar. Het archief bevat materiaal gerelateerd aan zijn persoonlijk leven, zijn literaire werken, zijn literaire bijdragen, de uitgeverij Satiricus, zijn activiteiten voor het brede culturele veld, zijn cinematografisch werk en zijn muziekdistributie. In de rubriek 'persoonlijke stukken', met personalia, briefwisseling, materiaal over bijzondere gebeurtenissen, retrospectieven en onderscheidingen, verdient de persoonlijke briefwisseling speciale aandacht omdat die een tijdsbeeld geeft van de jaren 1940 tot de eeuwwisseling. Zo is er

Schets van Frans Buyens voor de cover van *Bora de Eerste* (1958), verhalen voor kinderen en volwassenen. (Amsab-ISG, Gent)

de correspondentie met José Janssens, een leerkracht die geloofde in Buyens' talent, over de oorlogssituatie in Antwerpen en over haar emigratieavontuur naar Rio de Janeiro. Er is intense briefwisseling uit zijn literaire periode met bijvoorbeeld Achilles Mussche. En ook uit zijn filmperiode zijn er brieven die zijn blijvende vriendschappen weerspiegelen, zoals met Frans Masereel en Vercors (pseudoniem van Jean Bruller). In de rubriek 'literaire werken' komt het archief in verband met Buyens' 27 publicaties aan bod; in de rubriek 'literaire bijdragen' alle stukken die hij leverde aan onder meer de door hem opgerichte tijdschriften *Voorpost* en *De Satan*. Merkwaardig zijn de pseudoniemen waaronder hij schreef: Puck, R. De Wilde, H. Van Dongen of

H. G. Gember. De rubriek 'activiteiten voor het brede culturele veld' bevat zijn bezigheden voor onder meer een kunstenaarsbond, een kunstgenootschap of een satirisch theater waar hij liedjes zong, conferencier was of voordrachten gaf. Frans Buyens is het best gekend als cineast en daarvan vind je in de rubriek 'cinematografisch werk' de neerslag. We besteden daarin aandacht aan zowel het administratieve luik als aan zijn televisiewerk, filmcahiers, documentaires en speelfilms, maar ook aan niet-gerealiseerde werken. Onder die laatste vallen scripts van zowel films, documentaires als boeken waarvan geen spoor terug te vinden is in het overzicht 'activiteiten' in het themanummer van *Kruispunt* over Buyens. Veel van die werken zijn ongedateerd, waardoor het

moeilijk is ze te situeren in de tijd. Bij de documentaires en de speelfilms werd het filmindustriële proces gereconstrueerd van idee of concept tot afgewerkte film, met daarna de distributie en exploitatie. De moeilijkheid zat hem in de juiste terminologie voor de verscheidenheid aan documenten eigen aan een filmproces, zoals concept, draaiboek, scenario, montage, mixage, synchronisatie, shotlist, dagrapporten, realisatienota's ... Soms waren er ook meerdere scenario's van een film. Alle annotaties werden behouden, omdat die de interpretatie van de archiefvormer weergeven. Realisaties met de stempel van Lydia Chagoll werden, met haar naam voor de titel, beschreven.

In de rubriek 'muziekdistributie' gaat het slechts om enkele dossiers, waaronder één over een plaat gezongen door Eva Kant (pseudoniem voor Yvette Buyens, Buyens' dochter).

Het laatste onderdeel omvat de organisaties waaraan Frans Buyens zijn medewerking verleende en waarvan Lydia Chagoll de drijvende kracht was. Zo was er de stichting Voor de glimlach van een kind, die werd opgericht op 28 september 1978 met als doel de verspreiding van kennis en informatie over het gediscrimineerde en verdrukte kind. De stichting had als voorzitter Lydia Chagoll, Frans Buyens was secretaris. De grootste verwezenlijking van de stichting is een sensibiliseringscampagne tegen kindermishandeling, met onder andere de productie van *Voor een glimlach van een kind* (1982) in een regie van Lydia. De stichting werd in 1994 ontbonden, maar kreeg onmiddellijk een vervolg als het Fonds Lydia Chagoll binnen de Koning Boudewijnstichting.

Het archief van Frans Buyens opent vele perspectieven voor de analyse van films of publicaties uit zijn rijk en divers oeuvre.

Het bevat 1197 nummers verdeeld over 100 dozen of 11,5 lopende meter.

Voor een uitgebreide biografie van Frans Buyens verwijzen we naar de recente uitgave *Het leven en werk van cineast en auteur Frans Buyens*, geschreven door zijn levensgezellin Lydia Chagoll.

Je kan de inventaris bestellen bij Amsab-ISG. Meer info via orders@amsab.be.

- 1 Frans BUYENS, *Een jongen uit 't Foort. Vlechtwerk van herinneringen*, Berchem-Antwerpen: EPO, 2000, 247 pp.
- 2 Frans Buyens 80. Vergrijsd, niet verkleurd. Themanummer *Kruispunt*, 45(2004)196, 390 pp.

Bibliografie

- Frans Buyens 80. Vergrijsd, niet verkleurd. In: *Kruispunt* (themanummer), 45(2004)196, 390 pp.
- 65 jaar Frans Buyens. In: *Kruispunt*, 28(1988)115, pp.56-199.
- Frans BUYENS, *Een jongen uit 't Foort. Vlechtwerk van herinneringen*, Berchem: EPO, 2000, 247 pp.
- Lydia CHAGOLL, *Het leven en werk van cineast en auteur Frans Buyens*, Antwerpen: Lydia Chagoll, 2011, 206 pp.
- Herman COPPENS, *De ontsluiting van archieven*, Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997, 504 pp.
- Paul GEENS & Jan Pieter EVERAERTS, *Op zoek naar de mens*, Leuven: De vrienden van het Vlaams Filmmuseum en -archief, 1989, 40 pp.
- Guy VAN HOOFF, *Frans Buyens. De vrijheid heeft maar één gezicht*, Schoten: Klaproos, 1989, 94 pp.
- Robert VRIELYNCK, *Aspekten van de filmindustrie*, Brugge: Orion, 1979, 394 pp.

MARJOLEIN
SCHEPERS
Research Master
Migratiegeschiedenis,
Universiteit Leiden

RECENSIE

HANS VANDECANDELAERE

In Brussel *Een reis door de wereld*

Hans
VANDECANDELAERE,
*In Brussel. Een reis door
de wereld*, Berchem:
EPO, 2012, 515 pp.,
ISBN: 978 94 912 9735 9.

De beroemde Belgische bonbonnerie Leonidas is opgezet door een Griekse patissier. Sommige Japanse eettentjes in Brussel worden gerund door Chinezen en het Brussels-Congolese leven speelt zich net zo goed af in de Heyvaertstraat als in het geliefde Matongé. Alledaagse Brusselse zaken krijgen een andere dimensie na het lezen van het nieuwste boek van Hans Vandecandelaere. *In Brussel. Een reis door de wereld* heeft veel positieve aandacht gekregen in de dagbladen en op de radio. Dat ligt in de lijn van de verwachtingen, alleen al gezien het enthousiasme dat van het omslag afstraalt. Vandecandelaere laat in zijn boek een positief geluid horen over de immigratie en het dynamische karakter van de stad, een geluid dat vaak overschaduwd wordt door de negatieve kijk op deze Belgische metropool. Wie een frisse blik op Brussel zoekt, in een boek dat als een soort reisgids kan dienen bij een wandeling door Sint-Jans-Molenbeek of langs de slagerijen in Anderlecht, vindt zijn heil bij dit werk. Het bestaat uit indrukken en impressies van Brussel en haar inwoners: erg leuk om te lezen wanneer je de stad kent of er bent.

Vandecandelaere is historicus, maar niet werkzaam in de academische wereld. Hij organiseert historische stadswandelingen in Brussel voor zijn organisatie Caldenberga en publiceerde in het verleden onder andere over een middeleeuws pand aan de Brusselse Schildknaapstraat. Zijn nieuwste boek heeft ondanks de grote hoeveelheid aan bladzijden een bescheiden opzet. In de inleiding staat al beschreven dat Vandecandelaere niet pretendeert een volledig of wetenschappelijk werk te bieden. Het is bovenal een journalistiek verslag van de indrukken en impressies van de auteur. In die zin past het boek in de lijn van bij-